

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала:

здобувач вищої освіти 2 курсу

групи SoO1-M21z

спеціальності 016 Спеціальна освіта

Зайчук Людмила Олександрівна

Керівник: **Михальська С.А.**,

доктор психологічних наук,

доцент кафедри спеціальної

та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДИТИНИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	6
1.1. Сутність процесу соціалізації особистості.....	6
1.2. Компоненти та критерії соціалізації дітей в онтогенетичному вимірі.....	17
1.3. Особливості соціалізації молодших школярів з порушеннями інтелекту.....	24
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	33
2.1. Методика визначення рівнів соціалізації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.....	33
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	46
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	54
3.1. Умови та шляхи забезпечення соціалізації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в освітньому процесі.....	54
3.2. Методика впровадження умов соціалізації молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	59
Висновки розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ	

ВСТУП

На сьогоднішній день головною метою та стратегічним напрямом спеціальної освіти є забезпечення умов, що сприяють підготовці дітей з порушеннями інтелекту до самостійної життєдіяльності у суспільстві, орієнтуючись на їх індивідуальні можливості та перспективи розвитку. Відомо, що комфортність життєдіяльності у нових соціальних умовах залежить, насамперед, від успішності соціалізації. Актуальність проблеми забезпечення соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями, зумовлено особливостями їх розвитку, які значно утруднюють перебіг у них цього процесу.

Проблема соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями була предметом вивчення низки вчених: Л. Аксьонової, І. Бгажнокової, А. Висоцької, І. Маслової, В. Синьова, Т. Пашко, І. Татьянчикової, О. Хохліної, Л. Шипіциної та ін. Зокрема, соціалізація дитини з інтелектуальними порушеннями розглядається В. Синьовим як процес та результат засвоєння знань і навичок суспільного життя, вироблення загальноприйнятих стереотипів, норм і правил поведінки, освоєння прийнятих в суспільстві ціннісних орієнтацій, повноцінного включення в стандартні форми соціальної взаємодії та комунікації, що в сукупності повинно забезпечити незалежний спосіб життя, ефективну соціальну та культурну інтеграцію.

Вивченню особливостей процесу соціальної адаптації дітей з порушеннями інтелекту присвячені праці Ю. Бистрової, О. Вержиховської, О. Гаврилова, В. Левицького, М. Матвєєвої, Г. Мерсіянової, В. Мачихіної, С. Миронової, С. Мирського, А. Обухівської, Б. Пінського, В. Синьова, І. Татьянчикової, К. Турчинської, О. Хохліної, Л. Шипіциної та ін.; психологічної адаптації В. Ерніязової, Н. Коломінського, О. Мамічевої, О. Проскурняк та ін.; професійно-трудової соціалізації В. Бондаря, В. Золотоверх, А. Висоцької, Г. Дульнева, Г. Мерсіянової, О. Хохліної та ін. Однак, не зважаючи на численні дослідження, проблема пошуку нових сучасних шляхів успішної соціалізації дітей цієї категорії все ще залишається

актуальною це і зумовило вибір теми нашого дослідження «Особливості соціалізації молодших школярів з інтелектуальними порушеннями».

Метою дослідження є виділення основних психолого-педагогічних умов соціалізації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.

2. Емпірично дослідити та проаналізувати рівень соціалізації молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

3. Визначити психолого-педагогічні умови соціалізації дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

4. Розробити методiku впровадження умов соціалізації молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – умови та шляхи соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в освітньому процесі.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; синтез, узагальнення й інтерпретація наукових поглядів на проблему соціалізації дітей; моделювання, проектування; *емпіричні:* спостереження; бесіда; констатувальний експеримент; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Експериментальна база: Вінницька спеціальна школа для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості апробації методики впровадження умов соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в освітній процес, що може використовуватись педагогічними працівниками, вихователями, корекційними педагогами, спеціальними

психологами в освітньому процесі, здобувачами вищої освіти під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти (9 листопада 2022 року). За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та практичного аналізу особливостей соціалізації молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дають змогу зробити наступні висновки.

Проблема соціалізації особистості займає провідне місце у дослідженнях різних галузей і тлумачиться як процес особистісного формування у певних соціальних умовах та засвоєння індивідом соціального досвіду, що перетворюється у власні орієнтації та цінності, які залучаються до власної системи поведінки вибірково, залежно від норм і шаблонів прийнятих у суспільстві. Аналіз наукових досліджень з проблеми визначення сутності, структурних та рівневих характеристик соціалізації дозволив визначити, поняття соціалізації, її структуру: компоненти – когнітивний, поведінковий, регулятивний; показники – соціалізованість, соціальна адаптованість, соціальна компетентність; товарищкість, відповідальність, організованість, самостійність; соціальна активність, самостійність, умотивованість, рефлексія, самоактуалізація, самоповага; рівні – достатній, середній і низький.

Відмічено, що ефективність процесу соціалізації залежить від таких соціальних інститутів як сім'я, заклади дошкільної освіти, заклади початкової та середньої освіти, трудові та інші колективи. І сучасних психолого-педагогічних дослідженнях період шкільного навчання розглядається як один з ключових етапів життя дитини, що уможливорює формування соціального досвіду дітей в освітньому процесі.

Соціалізацію дітей з інтелектуальними порушеннями ми визначаємо як процес та результат засвоєння навичок і знань суспільного життя, вироблення загальноприйнятих стереотипів, норм і правил поведінки. Засвоєння суспільно прийнятих ціннісних орієнтацій, повноцінного включення в форми соціальної взаємодії та комунікації, що сукупно має забезпечити незалежний спосіб життя, ефективну культурну та соціальну інтеграцію.

Відповідно до завдань констатувального етапу дослідження і виходячи з структури процесу соціалізації ми визначили критерії та показники соціалізації дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, можна зазначити, що соціалізація передбачає наявність: системи знань про соціальні норми і цінності; позитивної самооцінки, гуманістичних ціннісних орієнтацій, соціальної спрямованості особистості, розвиненої самосвідомості, сприятливого соціометричного статусу, позитивного ставлення до соціальних норм; сформованої соціально-нормативної поведінки, адекватності соціальних ролей, активно-творчого використання у власній життєдіяльності системи соціальних норм на основі рефлексивного вибору за доцільністю та необхідністю. У молодшому шкільному віці складаються суб'єктивні і об'єктивні передумови для розвитку складових процесу соціалізації в умовах закладу початкової освіти.

Результати констатувального етапу дослідження, показали переважання низького й середнього рівнів соціалізації молодших школярів з порушеннями інтелекту. Це свідчить про те, що у більшості учнів закладу початкової освіти виражений недостатній розвиток умінь самостійно контактувати з однолітками під час взаємодії в системі «дитина – однолітки» у класному колективі, брати участь у колективних справах, включатися в спільну діяльність разом з дорослими, надавати допомогу, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях, емоційно стримуватися. Таким дітям потрібна допомога дорослого в організації соціальної взаємодії з однолітками, налагодженні доброзичливих міжособистісних взаємин.

Ці тенденції визначили необхідність створення спеціально організованого корекційно-розвиваючого освітнього середовища, яке через формування досвіду спілкування, співробітництва в модельованих ситуаціях соціального досвіду, дозволить розвинути необхідні знання, уміння та навички, освоїти соціальні ролі та прийняті форми соціальної поведінки та комунікації, тобто, створити умови, необхідні для успішної соціалізації дитини з інтелектуальними порушеннями.

Виходячи з цього, перед педагогом ставиться завдання залучення до реального суспільного життя дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями; створення та впровадження в освітній процес методу соціоорієнтованих ігор, що виражаються в індивідуальному «проживанні» соціальних ролей, які забезпечують доступний шлях накопичення знань про довкілля та норми соціальної взаємодії; набуття дітьми досвіду позитивного розв'язання життєвих ситуацій; розвитку вміння усвідомлювати та вербалізувати власний стан і стан оточуючих та враховувати його у взаєминах з ровесниками; формування позитивного емоційного ставлення особистості.

Вважаємо, що забезпечення процесу соціалізації дітей здійснюється в соціально-педагогічній системі, сутність якої полягає в цілепокладанні, змісті, технологіях (засобах, формах, методах, прийомах). Завдяки різноманітним методам реалізації умов соціалізації, особливим ігровим прийомам, діти моделюють соціальні відносини між людьми і гра виступає як діяльність, в якій відбувається орієнтація дитини на діяльність, щоспонукає її до суспільно значущої діяльності, знаходження свого місця в мікросоціумі.

Припускаємо, що участь у заходах представлених нами з метою реалізації шляхів соціалізації дітей з порушеннями інтелекту, сприятиме розширенню і поглибленню знань дітей про соціальну дійсність і про себе, стимулювало надбання і розвиток соціально значущих властивостей, здібностей та умінь, які дозволили їм більш успішно орієнтуватися і діяти в життєво важливих ситуаціях, бути толерантними, адекватно реагувати на впливи соціального середовища, адаптуватися до мінливих умов соціального середовища.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, перспективними напрямком нашого дослідження є апробація методики впровадження умов соціалізації молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. І. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 2–5.
2. Вавіна Л.С., Супрун М.О. Організація та методика проведення наукового психолого-педагогічного дослідження. Київ: РВВ КІВС, 1996. 21 с.
3. Висоцька А.М. Педагогічні умови формування соціальної поведінки учнів з порушеннями психофізичного розвитку. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна* / За ред.О.В.Гаврилова, В.І.Співака. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. Вип.7. С.123-126.
4. Висоцька А.М. Поведінка школяра як об'єкт процесу виховання в допоміжній школі. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: Наук.-метод. зб. / За ред.В.І.Бондаря, В.В.Засенка. Київ: Наук.світ, 2008. Вип.10. 33-40.
5. Висоцька А.М. Формування соціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: Науково-методичний посібник. Слов'янськ, 2004.
6. Вовченко О. А. Психолого-педагогічний вплив корекційно-розиткових занять на становлення та формування життєвих компетентностей дітей з порушенням слуху. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (38). С. 367–371.
7. Войтко В. В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
8. Войтко В.І. Методологічні проблеми соціалізації молоді. Київ: Наукова думка, 1976. 143 с.
9. Гладченко І. В., Супрун М. О., Висоцька А. В. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі : навч. - методич. посіб. К.: Інститут спеціальної педагогіки, 2014.

214с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241834.pdf> (дата звертання 25.07.2022)

10. Гладченко І.В. Використання понять «компетентність» і «компетенція» в контексті ранньої соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *От идеи – к инновации* : матеріали XXV Юбилейной междунар. студ. науч. - практ. конф., Мозырь, 26 апр. 2018 г. МГПУ ім. И. П. Шамякина. 2018. С. 137-139.

11. Гладченко І.В. Методичні аспекти використання квестової педагогічної технології при формуванні здоров'язберезувальної компетентності в учнів з психофізичними порушеннями. *Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології*: збірник наукових праць: до 100-річчя від дня народження професора І.Г. Єременка. 2017. Вип. 9. С. 30-39.

12. Гладченко І.В. Соціальні наслідки перинатальної патології ЦНС у дітей. Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення. Київ, ІСПП імені Миколи Ярмаченка. С. 37-42.

13. Горностай П. П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук-метод. збірн. Київ: Контекст, 2012. С. 44–47.

14. Горностай П. П. Рольова соціалізація особистості: Психотерапевтичний ракурс. *Наукові записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка*. 2001. Вип. 21. С. 91–100.

15. Горностай П. П. Соціалізація як формування життєвих ролей особистості. Соціалізація особистості як проблема національної освіти. 1994. Ч. 2. С. 19–22.

16. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією І. В. Бондаря, В. М. Синьова. Київ: «МП Леся», 2011. 528с.

17. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / ред. А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.

18. Докторович М. О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 144–147.
19. Докторович М. О. Соціальна компетентність: співвідношення наукових категорій. URL: <http://www.rusnauka.com/NIO/Pedagogica/doktorovich.doc.htm> (дата звернення 19.05.2022).
20. Долинний Ю.О. Проблема соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку в сучасній педагогічній літературі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. - №2. С. 53-58.
21. Капська А. Й. Принципи і закономірності соціально-педагогічної реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* : наук.-метод. журн. 2006. № 1(13). С. 5–8
22. Кочерга О.В. Психофізіологія дітей з особливими потребами. Київ : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти. 2012. 128 с.
23. Кравченко, Т. В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. Автореф. дис... к-та пед. наук: 13.00.07. Київ. 2010.
24. Кузава І. Б. Особливості індивідуального оцінювання соціальної компетентності дошкільників із психофізичними порушеннями в умовах інклюзивного навчання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2013. Вип. 121 (2). С. 240-245.
25. Куренкова А. В. Дослідження рівнів сформованості соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку із порушенням інтелекту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4 (78). С. 406-417. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_4_37 (дата звертання 07.05.2022)

26. Куренкова А. В. Сюжетно-рольові ігри соціального спрямування для дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Суми, 2020. 111 с.
27. Куренкова А. В., Бондаренко Ю. А. Аналіз проблеми соціальної компетентності в теорії освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2017. № 73. Том 2. С.26-31.
28. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: Європейські абриси. Київ: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444с.
29. Лапін А. В. Організація соціального життя дитини з особливими освітніми потребами асистентом вчителя. *Інклюзивне навчання в Новій українській школі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Інтерсервіс, 2018. С. 56–59.
30. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у поведінці особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 2. С. 65–69.
31. Литвишко О. Формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку у працях вітчизняних вчених. *Гуманітарний вісник*. 2016. № 38. С. 58–65.
32. Литовченко О. М. Теоретичні основи дослідження проблеми формування соціальної компетентності дітей 5-6 років засобами казки. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 455–460.
33. Льошенко О. А. Соціальна та емоційна компетентність: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 157–162.
34. Ляшенко В.І. Формування життєвої компетентності дітей-інвалідів у центрах ранньої соціальної реабілітації: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.
35. Максимова О. О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі.

Педагогічна освіта: теорія і практика. 2016. Вип. 20 (1-2016), Ч. 2. С. 229–234.

36. Миронова С. П. *Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності* : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 206 с.

37. Миронова С. П. *Основи корекційної педагогіки* : навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 263 с.

38. Москаленко, В.В. *Соціалізація особистості*. Київ: Фенікс. 2013.

39. Мудрик А. Б. *Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження*. *Вісник чернігівського національного педагогічного університету*. 2011. Т. 2, Вип. 94 (Серія : Психологічні науки). С. 26-29.

40. Мудрик А. К. *Соціальний інтелект та соціальна компетентність. Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 3. С. 4–6.

41. Нагорна О. Б. *Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами* : навч.-метод. посіб. Рівне, 2016. 141 с.

42. Недозим І. В. *Особливості розвитку та формування соціального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра*. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 3. С. 45–54.

43. Недозим І. В. *Психологічні концепції «соціального інтелекту»*. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2018. № 1. С. 111–115.

44. Ніколаєску І. О. *Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів* : науково-методичний посібник. Черкаси : ОПОПІ, 2014. 76 с.

45. Позднякова О. Л. *Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобом проектної діяльності* : дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.03 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 277 с.

46. Приходченко К. І. Процес соціалізації навчаючих через гру у творчому освітньо-виховному середовищі. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2010. № 1 (6). С. 46–50.

47. Прохоренко Л., Гудим І. Компетентнісний підхід в навчанні дітей із порушеннями когнітивного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення*. Київ : Наша друкарня, 2018. С. 134–139.

48. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід : монографія. К.: Міленіум, 2008. 400 с.

49. Рогальська-Яблонська І. П. Соціалізація дітей в умовах сучасного освітнього середовища ДНЗ на засадах наступності та перспективності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського : Серія : Педагогічні науки* : Вип. 37. Т. 1. 2012. С. 351–356.

50. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Частина 1. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.

51. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Частина 2. Навчання і виховання дітей. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.

52. Синьов В. М. Мультидисциплінарний (медико-психолого-педагогічний) характер діагностики і корекції розвитку особистості при порушеннях процесу соціалізації. Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі. Київ, 2008. С. 527–532.

53. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталості дитини : підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

54. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. К.: Просвіта, 2001. 416 с.

55. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі : навчально-методичний посібник / уклад. Холодїй О. М. Черкаси, 2014. 125 с.
56. Супрун М.О. Корекційне виховання учнів допоміжної школи засобами учнівського самоврядування. Київ. МП «Леся», 2009. 212 с.
57. Супрун М.О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток. Київ: КЮІ Паливода А.В., 2005. 326.
58. Супрун М.О., Висоцька А.В., Гладченко І.В. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі : навч.-метод. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 205 с.
59. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. Н. Софій, І. Єрмаков. К.: Контекст, 2000. С. 37–40.
60. Татьяначикова І. В. Соціалізація дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2011. Вип. 2. С. 242–250.
61. Татьяначикова І. В. Формування в учнів з інтелектуальними вадами життєвих компетентностей в процесі їхньої соціалізації : монографія. Слов'янськ : Видавництво Б. І. Маторіна, 2014. 211 с.
62. Татьяначикова І.В. Соціалізація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2014. 381с.
63. Татьяначикова, І. В. Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку. Автореф. дис... д-та пед. наук: 13.00.03. Київ. 2015.

64. Трубачева С. В. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі. Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: 2004. С. 53–58.
65. Хохліна О.П. Забезпечення соціалізації дитини як мета діяльності спеціального освітнього закладу. Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Київ : Наук. світ, 2009. Вип. 11. С. 287–291.
66. Чеботарьова О. В. Особливості соціалізації школярів із порушеннями розумового розвитку засобами професійно-трудового навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 17. С. 265-268.
67. Шахрай В. М. Соціальна компетентність особистості в науковій літературі. *Соціальні виміри суспільства*. 2008. Вип. 11. С. 352–362.
68. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія. Київ : Соціоінформ, 2004. 200 с.
69. Шишова О. М. Розвиток соціальної компетентності дітей за різними програмами освіти. *Український психологічний журнал*. 2016. № 2. С. 134–143.
70. Яковлева О.В. Діагностика соціалізованості молодших школярів. *Молодий вчений*. 2014. 7 (10). С. 173-176.
71. Suprun, N. Pedagogy as an academic discipline in the context of religious education. *Proceedings of the Kiev Theological Academy*. 2011. No.15. P. 323-333.